

ARKEOLOJİK BULGULAR IŞIĞINDA KAPOSVÁR KALESİ'NDE OSMANLI KÜLTÜRÜNÜN İZLERİ*

OTTOMAN CULTURAL TRACES AT KAPOSVÁR CASTLE IN THE LIGHT OF ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE

Tuğba DİRİ APAYDIN**

ÖZ

Kaposvár Kalesi, Orta Avrupa'daki pek çok sınır kalesine kıyasla araştırma literatüründe sınırlı ölçüde yer bulan yapılardan biridir. Kale, 1555 yılından 1686'ya kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalmıştır. Kaposvár Kalesi kare plana sahip düz bir arazide kurulmuştur. Kalenin etrafı ise çifte sur sistemiyle tasarlanmıştır. Kalenin köşelerinde dört adet burç olduğu görülmektedir. Hünkâr cami, medrese, tekke, hanikâh, hamam, han ve dükkân gibi yapı topluluklarının iç ve dış kalede olduğu hem seyyahların anılarından hem de farklı gravürlerden tespit edilmektedir. Ancak, günümüze Osmanlı dönemine ait yapılar gelmediği için gravürlerdeki tasvirlerin ne derece doğru olduğu bilinmemektedir. Türklerin şehri terk etmesiyle kademeli bir şekilde tahrip olan kalede 2019 yılında Rippl Ronai Müzesi tarafından başlatılan kazılarla kalenin tarihi hakkında önemli veriler elde edilmiştir. Bu arkeolojik kazılar esnasında Osmanlı Dönemine ait pek çok taşınır kültür varlığı da bulunmuştur. Makale, Kaposvár Kalesi'nin uzun süreli tarihsel gelişimi içerisinde özellikle Osmanlı dönemine odaklanmaktadır. Kaposvár'da gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sonucunda ele geçen Osmanlı dönemine ait taşınabilir buluntular, bölgedeki maddi kültürün somut göstergeleridir. Tek renk sırlı seramikler, sgraffito bezemeli kaplar, sırsız gündelik kullanım kapları ile soba çinileri makalede detaylı biçimde incelenmiştir. Bunun yanı sıra, Kaposvár Kalesi kazıları metal işçiliği açısından da dikkate değer veriler sunmaktadır. Kelepçe formunda bilezikler, yüzükler, palmet formlu âlemler, avuç içi koruyucuları ve at koşum takımlarına ait metal süs plakaları gibi eserler, tipolojik ve işlevsel açıdan ele alınarak değerlendirilmiştir. Çalışmada incelenen buluntular, biçim, malzeme ve bezeme özellikleri bakımından yakın coğrafyadaki çağdaş kazı verileri ve müze koleksiyonlarında yer alan benzer örneklerle karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalı analizler doğrultusunda Kaposvár Kalesi'nin Osmanlı dönemi maddi kültürü içerisindeki yeri ve önemi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Macaristan, Kaposvár Kalesi, Osmanlı Mimarisi, Seramik, Metal.*

* Bu çalışma, 28. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda (Ankara, 16-19 Ekim 2024) "Kaposvar Kalesi (Macaristan) Kazılarında Çıkarılan Osmanlı Dönemi Buluntuları Üzerine Tespitler" başlıklı özet bildiriyle sunulmuş; hiçbir şekilde tam metin olarak yayımlanmamıştır. Çalışma yeni veri ve bilgilerle makale olarak düzenlenmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9197-9098> ♦ E-mail: tugba.diri@medeniyet.edu.tr

ABSTRACT

Kaposvár is located 186 kilometres southwest of Budapest. The city is situated on both sides of the Kapos River. ‘Kapu’ means gate, while ‘var’ means castle or city. Kaposvár Castle is one of the structures that has received limited attention in research literature compared to many other border castles in Central Europe. According to existing historical sources, the castle’s history can be traced back to at least 1387, and it appears to have changed hands between different aristocratic families until the mid-16th century. The city was incorporated into Ottoman territory in 1554 by Budin Beylerbeyi Toygun Pasha. It remained under Ottoman rule until it was captured by Austrian forces in 1686.

Kaposvár Castle was built on flat land with a square floor plan. The castle was probably originally designed to be surrounded by a fence wall, with a moat and ramparts around it. In 16th and 17th century engravings, four towers can be seen at the corners. Evliya Çelebi’s Travelogue, written during his visit to Hungary between 1663 and 1664, mentions the Ottoman structures at Kaposvár Castle. It is known that the Hünkâr mosque, madrasa, tekke, hanikah, hamam, and han were located within the inner and outer castles. However, as no structures or remains from the Ottoman period have survived to the present day, it is not known how accurate the depictions in the engravings are.

A factory was built on the site of the castle. Today, only a few walls of the castle remain. After the factory was demolished, work on the castle began relatively recently. Excavations initiated by the Rippl Ronai Museum in 2019 have yielded important data about the castle’s history. During these archaeological excavations, many artefacts from the Ottoman period were discovered.

The article focuses specifically on Kaposvár Castle’s history during the Ottoman period. The article provides a detailed examination of the single-colour glazed pots, sgraffito-decorated pottery, unglazed everyday ware and stove tiles discovered during the excavation. In addition, the excavations at Kaposvár Castle provide significant data regarding metalworking. Artifacts such as bracelets, rings, palmette-shaped alem, palm guards and metal decorative plates from horse harnesses have been evaluated from a typological and functional perspective.

The artefacts examined in the study were compared with contemporary excavation data from the surrounding region, as well as with similar examples in museum collections, in terms of their form, material, and decorative features. The artefacts unearthed here are similar to those found in other Ottoman castles in regions conquered by the Ottomans between the 16th and 18th centuries. The artefacts discovered in Kaposvár confirm the typological diversity of Ottoman material culture in Hungary, supporting the theory of a prevalent Balkan influence in the region. These finds from the Ottoman period, which were discovered at Kaposvár Castle, seem rather modest when compared to the more magnificent artefacts of the Ottoman Empire. However, these artefacts are of considerable importance in terms of their reflection of material culture. In conclusion, the findings of the archaeological investigations at Kaposvár Castle play a significant role in the assessment of Turkish artefacts in Hungary.

Keywords: *Hungary, Kaposvár Castle, Ottoman Architecture, Pottery, Metal.*

Giriş

Ukrayna bozkırlarından Büyük Sahra'ya, Basra Körfezi ve Hazar Denizi kıyılarından, bugünkü Orta Avrupa'ya kadar sınırlarını genişleten Osmanlı, Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri olan Macaristan'ı da uzun yıllar boyunca hâkimiyeti altında tutmuştur¹. Osmanlı'nın fethinden önce Macaristan Krallığı'nın sınırları, bugünkü Macaristan, Hırvatistan, Slovakya, Yugoslavya ve Romanya arasında bölüşülen Banat ve Romanya'nın Transilvanya bölgesini de içine alacak şekilde oldukça geniş bir alana yayılmaktaydı².

Osmanlı İmparatorluğu ile Habsburg Monarşisi arasında uzun yıllar boyunca diplomatik ve askeri ilişkiler sürdürülmüştür. İmparatorluğun, Macaristan Krallığı topraklarını hâkimiyet altına almak hedefiyle yaptığı mücadeleleri kronolojik ve tematik açıdan dört ana evre altında değerlendirmek mümkündür. Birinci devre Kanuni Sultan Süleyman'ın başarılı seferlerini yaptığı 1520-1566 yıllarıdır. İkinci devre “Uzun harp seneleri” adı verilen ve savaşları içerisine alan 1593-1606 yıllarını kapsamaktadır. Üçüncü devre Osmanlı Devleti'ndeki iç isyanlar, ihtilaller, saltanat değişiklikleri ve doğuda İran ile yapılan savaşların da etkili olduğu ve Erdel meselesinden kaynaklanan savaşları da kapsayan 1658-1664 yılları arasındaki dönemdir. Dördüncü devre ise ikinci Viyana kuşatmasıyla başlayan, Habsburg dönemi Macar tarih yazıcılığında “Kurtuluş Savaşları” denilen ve Karlofça Barışı ile son bulan 1683-1699 arasındaki dönemdir³.

Osmanlı İmparatorluğu, 1561-1664 yılları arasında Orta Avrupa'da Budin, Tımaşvar, Eğri, Kanije, Varad ve Uyvar gibi stratejik öneme sahip merkezleri; daha kısa sürelerle de Yanık, Papa, Sigetvar ve Erdel Voyvodalığı'nı kontrolü altında bulundurmıştır. 1526 tarihli Mohaç Zaferi sonrasında Kanuni Sultan Süleyman, Macar topraklarını toplu biçimde almak yerine aşamalı bir fetih stratejisi benimsemiştir. Böylece Kanuni bölgedeki Osmanlı hâkimiyetinin genişleyerek daha da kalıcı olmasına zemin hazırlamıştır⁴. Bu stratejinin ikinci evresine denk gelen süreçte Kaposvár'ın ele geçirilmesi hem siyasi hem de askeri bakımdan Osmanlı ilerleyişini güçlendiren önemli bir adım olmuştur. Kaposvár bugün Budapeşte'nin 186 km. güneybatısında yer almakta olup, Kapos Nehri'nin kenarında kurulmuştur. “Kapu” kapı; “var” ise kale, şehir demektir. Günümüzde “kapıkale” anlamına gelen şehrin adı “Rupolvár, Ropolújvár, Újvár, Kapus, Kaposújvár” olarak da karşımıza çıkmaktadır.

1. Kaposvár Kalesi'nin Tarihi

Mevcut arşiv belgeleri ve araştırma bulguları, Kaposvár Kalesi'nin tarihini 14. yüzyıla kadar geri götürmeyi mümkün kılmaktadır. Ancak kale ile ilgili erken tarihli kayıtlar uzun süre yanlış yorumlanmış ve farklı kalelerle karıştırılmıştır. Nitekim literatürde bir dönem 1359 tarihli bir belgenin Kaposvár'dan bahseden ilk kaydı olarak kabul edil-

1 Bilge, 2010a, XIII.

2 Bilge, 2010b, 33.

3 Bilge, 2010b, 33-34.

4 David ve Fodor, 2010, 28-29.

mişse de bu belgenin gerçekte Kaposvár değil Kapuvár'a atıf yaptığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde, 1348 tarihli başka bir belgenin de Kaposvár'a ilişkin en eski kaydı olduğu düşünülmüştür. Ancak söz konusu metnin aslında günümüzde Zselickisfalud yakınlarında bulunduğu bilinen Rupoly (Rupolyi, Rupolyvár, Rupolynal) Kalesi'ne ait olduğu arşiv incelemeleriyle ortaya konmuştur⁵. Kaposvár Kalesi'ne dair kesin ve doğrudan bilgi veren ilk belge 1387 tarihli olup, Wywar kalesinin dizdarı Bako'nun oğlu Janos hakkında kaleme alınmış bir kayıta geçmektedir. Kalenin tarihsel kaynaklarda “özel kale” ve “yeni kale” gibi tanımlamalarla zikredilmesi, Kaposvár'ın diğer bölgesel kalelerle sık sık karıştırılmasına yol açmıştır. Bu belirsizlikler, özellikle 14. yüzyıl sonu ve 15. yüzyıl başlarına tarihlenen kayıtların ayırt edilmesini güçleştirmektedir. 14. yüzyılın sonlarında bölgede iki farklı kale aynı anda varlığını sürdürmekteydi: Zselic bölgesindeki eski Rupoly Kalesi ile Kapos Nehri kenarında konumlanan Ujvar Kalesi. Buna göre, arşiv metinlerinde “eski kale” büyük Rupoly'ye, “yeni kale” ise Ujvar'a işaret etmekteydi. Kaposvár Kalesi ise söz konusu iki kaleden bağımsız olarak konumlanan, müstakil bir savunma yapısı niteliğindedir⁶.

1387 tarihli ilk kesin kaydın ardından Kaposvár Kalesi, 1403 yılına ait bir başka belgede yeniden zikredilmektedir. Bu belgede, kaleyi elinde bulunduran ailenin dönemin siyasî karışıklıklarında isyancı gruplarla ilişkisi gerekçe gösterilerek, ailenin diğer mülkleriyle birlikte kaleye de el konulduğu belirtilmektedir. 15. yüzyılın ortalarına kadar farklı soylu ailelerin kontrolünde el değiştiren kale, 1445 yılında bölgenin güçlü aristokrat figürlerinden biri olan Újlaki Miklós tarafından satın alınmıştır. Kaposvár Kalesi'nin adlandırılması da bu süreçte belirginlik kazanmıştır. Kale başlangıçta “Újvár” adıyla anılmıştır. Ancak 1465 ve 1470 yıllarına ait kayıtlarda, muhtemelen Újlaki ailesine ait başka bir Újvár kalesiyle karışmasını önlemek üzere “Kaposújvár” (Kaposwywar) biçiminde kaydedilmiştir. Kalenin bu dönemde karşılaştığı ilk ciddi askeri baskı 1495 yılındaki kuşatma ile olmuştur. 16. yüzyılın ilk çeyreği boyunca Kaposvár Kalesi'nin mülkiyeti yeniden el değiştirmiştir. 1540'lı yıllara gelindiğinde ise Osmanlı ordularının bölgedeki askeri faaliyetlerinin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu süreçte kale, önemli sayıda garnizon askeri tarafından savunulan, surlarla tahkim edilmiş bir sınır yapısı niteliği kazanmıştır. Macar tarafının direnişine rağmen Kaposvár, 1555 yılının Eylül ayında Osmanlı güçlerince ele geçirilmiştir⁷. Budin Beylerbeyi Toygun (Tuygun) Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Şemsi Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri, kaleyi 7 Eylül 1555 tarihinde başlayan üç günlük kuşatmanın ardından fethetmiş ve bölgeyi Osmanlı idaresine dâhil etmiştir. Toygun Paşa, cesareti ve askeri kabiliyetiyle tanınan bir devlet adamı olup fetih sonrası Budin valiliği görevini sürdürmüş ve 1558'de yine Budin'de vefat etmiştir⁸.

Kaposvár Kalesi, 1686'da Avusturya kuvvetleri tarafından ele geçirilinceye dek kesintisiz biçimde Osmanlı egemenliği altında kalmıştır. Kale için bir diğer kritik tarih olan 1702'de yapı, Avusturya yönetiminin emriyle havaya uçurulmuştur. Bu tahribattan

5 Fügedi 1977, 183'ten aktaran Molnar, 2020, 151.

6 Molnar, 2020, 151-152; Molnar, 2019, 2.

7 Molnar, 2020, 152-153.

8 Süreyya, 1996, 1638.

kalan malzemeler daha sonra bir kilise ile bir tahıl ambarının inşasında kullanılmıştır. Bu yıllardan sonra Kaposvár'ın yeni sakinlerine bölgeye yerleşim izni verilmiş ve Osmanlı dönemine ait izler büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır⁹.

2. Macaristan'daki Türk Kaleleri ve Evliya Çelebi'ye Göre Kaposvár Kalesi

Türk şehirlerinde savunma yapılarının başında kaleler gelmektedir. Bu kaleler genellikle kare ya da dikdörtgen şeklinde olup etrafı surlarla kaplıdır. Surların dışında ise genellikle geniş ve derin hendekler yer almaktadır. Hendekteki suyun birincil görevi ise düşmana karşı korunma olup aynı zamanda kurak geçen yazlarda su ihtiyacını karşılamaktır¹⁰. Söz konusu tasarım yalnızca Macaristan'da değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyet kurduğu farklı coğrafyalarda da benzer biçimlerde uygulanmıştır.

Osmanlı, fetihlerin ardından mevcut kale sistemlerini yalnızca sürdürmekle yetinmemiş, aksine askeri ve idari ihtiyaçlar doğrultusunda bu yapıları yeniden düzenleyerek sınır güvenliğini sağlamıştır. Anadolu ve Rumeli'de önceki dönemlere ait kent kalelerinin önemli bir bölümü yeniden kullanılmak üzere uyarlanmış, bunun yanında özellikle fetihlerin yoğunlaştığı dönemlerde pek çok yeni kale de inşa edilmiştir. Şehirleri çeviren savunma hatları, Osmanlı idari yapılanması içinde çoğunlukla garnizon birliklerinin ve yöneticilerin ikamet ettiği iç kale (içhisar) niteliği kazanmıştır. Fatih Sultan Mehmet devrinde kale yapımına başlayan Osmanlı, Kanuni Sultan Süleyman döneminde zirve noktaya ulaşmıştır¹¹. Bu süreçte inşa edilen kalelerin büyük çoğunluğunun Anadolu dışında, imparatorluğun genişleyen siyasi coğrafyasının sınır bölgelerinde yer alması dikkat çekicidir. Avrupa'daki serhad bölgeleri, Balkanlar, Kuzey Afrika'nın belirli kesimleri ve Kafkasya, Osmanlı kale mimarisinin yoğunlaştığı coğrafyalar arasında yer almaktadır. Birincil işlevi, genişleyen sınırları, ticaret yollarını ve liman kentleri gibi stratejik noktaları korumak olan bu kaleler aynı zamanda bölgenin "Türk şehri" kimliği kazanmasında da belirleyici bir rol üstlenmiştir¹². Osmanlı Devleti, Batı'da ele geçirdiği kaleleri mimari açıdan dönüşüme tabi tutmakla kalmamış, aynı zamanda bu yapılar üzerinde sanatsal olarak belirgin etkiler icra etmiştir. Pal Fodor'a göre¹³, özellikle Osmanlı Macaristan'ının erken dönemlerinde bazı büyük kalelerde, gündelik işlerin yürütülmesi amacıyla az sayıda zanaatkâr istihdam edilmiş ve bu zanaatkârlar garnizon bünyesinde maaşlı asker statüsünde görevlendirilmiştir. Nitekim 1572'de İstolni Belgrad (Székesfehérvár) kalesinin inşasında mustahfız, topçu, azab ve martolos askerleri¹⁴, duvarcı, marangoz, demirci, kireç dökücü olarak yevmiye karşılığında çalışmıştır¹⁵.

9 Molnar, 2020, s.153.

10 Boran, 2006, 276-277.

11 Boran, 2006, 283-284; Konuk, 2002, 49-50.

12 Boran, 1999, 356; Sönmez, 2001, 8.

13 Fodor, 1981, 71.

14 Martolos, Osmanlı askerî teşkilâtında Hristiyan askerlerden oluşan ve çeşitli hizmetler gören özel bir sınıf.

15 Kovacs, 2019, 215.

Türkler, Macaristan'da yerleşim politikaları dâhilinde eyaletlere yerleşirken yalnızca stratejik kalelerin iç kesimlerine değil, aynı zamanda bu kalelerin çevresinde gelişen varoşlara da yerleştirilmiştir. Türk ve Müslüman nüfusun yerleştirildiği bu iskân alanlarının, Macaristan coğrafyasında belirli bir merkezde yoğunlaşmadığı hatta aksine, belirli bir hat boyunca dağınık bir yerleşim modeli doğrultusunda planlandığı görülmektedir. Bu çeşit iskân yerleri öncelikle her Türk'ün Belgrat'tan çıkıp Budin'e gelirken uğradığı Osek, Tolna, Seksar, Cankurtaran yolu boyunca takip edilebilir. Bu hattın devamında ise, Macaristan'daki Osmanlı uç kaleleri doğrultusunda, Drava Nehri kıyısındaki Popovça'dan başlayarak Kaniye civarlarına, buradan Balaton Gölü sahilini izleyerek Tata ve Papa'ya, ardından Tuna Nehri'nin sol kıyısında yer alan Uyvar'a kadar uzandığı tespit edilmektedir. Bundan sonraki aşamada yerleşim hattı, sınır çizgisinin şekline bağlı olarak kuzeydeki dağlık alanlara yönelerek Filek bölgesine kadar ilerlemektedir. Daha sonra Eğri'ye ulaşmakta ve buradan güneye doğru yönelerek Tisa ötesindeki sulak sahalardan geçip Varat, Yanova ve Arad üzerinden ilerlemektedir. Akabinde Mureş Nehri'ni aşarak Lipova'ya varan bu hat, nihayetinde Osmanlılar açısından Macaristan sınırının son bulunduğu (ya da başladığı) nokta olarak kabul edilen Orşova'ya kadar uzanmaktadır. Buna karşılık, iç bölgelere gelindiğinde farklı bir iskân politikasının benimsendiği dikkat çekmektedir. Özellikle ana ulaşım ve ticaret hatlarından, dolayısıyla limanlardan uzak kalan yerli nüfusun, büyük ölçüde kendi sosyal düzeni içinde ve nispeten serbest bir yaşam sürdürdüğü anlaşılmaktadır¹⁶. Türklerin yerleşmeye uygun gördükleri bu kale hattı boyundaki yerlerde din ve kültür hareketleri de paralel gelişme göstermiştir. Gerçekten bu kalelerin etrafında “Süleyman Cami”, “Mehmet Sultan Cami” gibi birer ulu cami inşa edilmiş veya mescitler, mektepler, medreseler, hamamlar, tekkeler gibi yapılar da kurulmuştur.

Budapeşte'nin fethinden sonra Osmanlılar, Macaristan topraklarında geniş bir sınır kale ağı (serhad sistemi) kurmuştur. Budin, Estergon, Eğri, Kaniye ve Zigetvar gibi büyük kalelerden de anlaşılabacağı üzere bu savunma yapılarının önemli bir bölümü Tuna Nehri ve kolları boyunca, ayrıca Balaton Gölü'nün kuzey ve güney kesimlerinde ya da Osmanlı Macaristanı'nın kuzey sınır hattındaki stratejik geçitleri kontrol edecek biçimde inşa edilmiştir. Bu kalelerin iç düzeni, Osmanlı askeri ve idari yapılanmasının tipik unsurlarını yansıtmaktadır. Genellikle bir cami, hamam, çeşme, ambar/depo, kışla ve kimi zaman bir idare binasından oluşan bütünleşik bir yerleşim planı görülmektedir. İnşasında çoğunlukla yerel taş, tuğla ve kireç harcı gibi bölgesel malzemeler kullanılmıştır. Osmanlı öncesine ait köklü savunma merkezlerinden olan Estergon Kalesi gibi örneklerde yeniden inşa ve tahkim, mevcut yapının Osmanlı askeri mimarisi doğrultusunda uyarlanmasıyla gerçekleştirilmiştir. Buna karşın Szigetvár gibi kalelerde ise tamamen yeni inşa faaliyetleri sonucu, Osmanlı mimari kimliğini açık biçimde yansıtan yapılar ortaya çıkmıştır. Kaposvár Kalesi, bu büyük ve çok işlevli merkezlere kıyasla ölçek olarak daha küçük, ancak palanka tarzında planlanmış bir örnektir. Genellikle dikdörtgen ya da kare planlı, köşelerinde yuvarlak burçlara sahip bu hızlı inşa edilen kaleler maalesef günümüze ulaşmamıştır.¹⁷ Bununla birlikte, son yıllarda Macaristan'daki sistematik arkeolojik

16 Fekete, 1949, 733-734.

17 Kovacs, 2009, 378-379; Özgüven, 2001, 176-179; Stein, 2007, 45-47.

araştırmaların hız kazanması, bu tür yapılar ve Osmanlı dönemi savunma mimarisinin bölgesel özellikleri hakkında yeni bulgular elde edilmesine olanak sağlamaktadır.

Osmanlı'nın askeriye teşkilatının önemli bir parçası olan kaleler arasındaki bağlantılar ise yollar ve köprüler ile sağlanmıştır. Osmanlılar Avrupa fetihleri sırasında Bizans ve Roma imparatorluklarından kalma yol güzergâhlarıyla yetinmemiş, yeni yollar ekleyerek arterleri de genişletmiştir. Osmanlı, Avrupa'da 16. yüzyılda devlet yönetiminde uyguladığı merkezi anlayışı bölgesel savunmada da benimsemiştir. Bu prensip doğrultusunda bir kale, yalnızca kendi çevresini güvence altına alan münferit bir savunma noktası olarak değil de geniş bir askeri ve coğrafi ağına bütüncül bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla kalelerin işlevi, yerel savunma ile sınırlı olmayıp, sınır hattının tamamının güvenliğini sağlama hedefi doğrultusunda karşılıklı bağımlılık esasına dayalı bir yapı sergilemiştir.¹⁸ Bu sebeplerden dolayı Kaposvár Kalesi, Osmanlı'nın Macaristan'daki hâkimiyetini pekiştiren stratejik savunma noktalarından biri olmuştur. Gerek bölgesel yol ağları üzerindeki konumu gerekse çevredeki diğer kalelerle kurduğu bağlantılar sayesinde Kaposvár, o bölgenin askeri organizasyonunda önemli bir düğüm noktası işlevi görmüştür.

Kaposvár Kalesi'nin Osmanlı dönemine ilişkin en kapsamlı ve ayrıntılı betimlemeleri Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde yer almaktadır. Hatta bu konuda Ekrem Hakkı Ayverdi¹⁹ Macaristan'daki mimari eserlerin vakıf kayıtlarının eksik olduğunu ancak Evliya Çelebi sayesinde konunun daha berraklaştığını dile getirmiştir. Evliya Çelebi, 1660 yılında Kaposvár'ı ziyaret etmiş ve seyahatnamesinde “Balaton Gölü’nün Güneyinde Bulunan Kaleler”²⁰ başlıklı bölüm altında şehir ve kale hakkında ayrıntılı gözlemlere yer vermiştir. Şehirle ilgili olarak Evliya Çelebi şu hususları yazmaktadır:

“Kaniye eyaletinde voyvodalıktır ve 150 akçe kadılıktır; köyleri tamamen kâfiristandır. Hatta kâfirler bu kaleyi aman ile vermişken ahitlerini bozup İslam ordusu dış kaleye girmişken bütün kâfirler bu iç kaleye kapanıp 3 gün daha şiddetli çarpışmalar olmuş, 7 binden fazla kâfir kılıçtan geçmiştir. İç kalesi kılıç ile fethedildiğinden hala şehir kadıları her Cuma hutbeyi kılıç ile okurlar. O fetih günü mahpushaneden binden fazla ümmet-i Muhammed esirleri çıkıp hala esirlikten kurtulmuş hayatta olan ihtiyarlar bu kale fethini anlatıp “bunda olan Ali Cengi, bir kalede olmamıştır” derler. Gerçekten de çok sağlam ve dayanaklı kaledir. Toplam 13 hâkimi vardır. Şeyhülislamı ve nakibüleşrafı yoktur ama sipah kethüdayeri ve Budin yeniçerisi kulu serdarı vardır, kapıkulu serdarı yoktur. Muhtesib ağası, dizdar ağası, beşli ağası, gönüllü ağası, sağkol, solkol, azebistan, martolosan, yerli cebeci ve yerli topçu ağaları vardır. 600 adet kale neferi var; kuşatma sırasında toplam 5 bin cengâver askeri, olur. Haraç ağası, bacdar ağası, şehremini, mimarbaşı ve 6bin adet reayası kale tamiri için muaf ve müsellemlerdir.”

Kaposvár Kalesi'nin özelliklerini bildirir” diye devam ettiği kısımda Çelebi kale ve içerisindeki yapı toplulukları hakkında daha fazla bilgi vermiştir:

18 Özgüven, 2001, 28.

19 Ayverdi, 1979, 76.

20 Kaniye, Zigetvar, Peç, Sikloş, Şimetornya ve Kapošvar hakkında bilgi vermektedir.

“Sözünün kısası, bu güvenli kale sanki Kanije Kalesi’nin oğludur. Hemen Kanije gibi birçok derin sazlık ve bataklık içinde kurbağa gibi 4 ayaklı batmış durur ama batağının suyu Kış Nehri içindedir ve hendeği içinden akar cumbul bir deryadır. Kanije gibi büyük kale değildir, Kanije’ye benzer küçük kaledir ve öylece dörtgen şekilliden uzunlamasına yapılmıştır. Bütün yapısı uzun ağaçlarla olup çepeçevre dolma rıhtım palanka hisardır ama iç kalesi gayet sarpıtır. 300 kadar şindire tahta örtülü daracık bahçesiz haneleri, Süleyman Han Camii, cebehanesi, tahıl ambarları, doğu tarafta demir kapısı önünde asma köprüsü ve mehterhane kulesi vardır; gayri yapıları yoktur. Ancak büyüklüğü kaç adımdır, malumum değildir. Taşra Varoşu, bir geniş ovada Kış Nehri batağı içinde dörtgen şekilliden uzunlamasına. Bunun da palanka dolma rıhtım duvarının eni tam 50 ayak kalın ve yüksek duvardır. Her tarafında büyük tabyalar ile hazır ve her köşesinde dirseklerinde mazgallarıyla süslenmiş İskender Seddi bir kaledir. Bu kaleyi de defalarca 7 kral kuşatmıştır. Kâfirler aslı zafer bulamayıp hüsrana ve bozguna uğrayarak gitmişler. Toplam (...) kapısı var ve hendek üzerindeki köprüleri asma köprülerdir. Hepsî mihrapıdır. Evvela iç kalede Hünkâr Camii (...) (...) (...). Geri kalanı mahalle mescitleridir. İki adet medresesi vardır. Altı adet ciğer köşeleri çocuklarının okudukları mektebi vardır. İki adet yerde dervişlerin kaldığı tekkesi vardır. Hepsî (...) adet hamamdır ve (...) adet tüccar hanı vardır. 50 kadar çarşı Pazar dükkânlarıdır. Gerçi şehrine göre çarşısı küçüktür ama yine de tüm değerli eşyalar bol bol bulunur. Kargir bedesteni yoktur. Hepsî (...) adet Müslüman mahallesidir ve 3 adet de Müslüman kefare karışık mahallesi vardır. Ve tamamı (...) adet tek ve iki katlı şindire tahta örtülü evleri vardır. Bütün anayolları, caddeleri Kanije gibi tahtadan döşelidir; zira bataklı yerlerdir. Suyu ve havası gayet tatlı olduğundan dilberleri, ceylan gözlü ve şirin sözlü kızları çoktur. Beğenenlerinden; yiğit ve korkusuz gazileri meşhurdur.”²¹

Ekrem Hakkı Ayverdi ise Kaposvár ile ilgili bilgileri şu şekilde dile getirmiş-tir²²: “Burada Kanuni’nin bir camisi vardır. Dış varoшта ise ismi ve adedi verilmeyen mescitler vardır. Kaposvár’da 2 Medrese, 6 Mektep, 2 hanikah, 1 tekke, 1 hamam ile 1 han bulunmaktadır. Ayrıca ismi tasrih edilemeyen 7 mescit, iki medrese, üç mektep, iki hamam olup biri Süleyman Han, biri varoшта Bey Hamamıdır.” Oktay Aslanapa ise makalesinde bu kalede 4 cami ve 11 mescit olduğunu söylemiştir²³. Mehmet Emin Yılmaz’da Ekrem Hakkı Ayverdi’de 30 adet olan yapı gruplarına 16 tane daha ekleyerek sayıyı arttırmıştır²⁴. Evliya Çelebinin anılarından ve bölgeyi çalışan diğer uzmanların verilerinde de anlaşılacağı üzere Kaposvár Kalesi’nde Osmanlı hâkimiyeti altında yoğun imar faaliyetleri yaşanmış ancak 12 Kasım 1686 tarihine Avusturya birlikleri tarafından kale ele geçirilmiş ve kalede Osmanlı himayesi sona ermiştir. Bu tarihten itibaren ise kale, gravürlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

21 Evliya Çelebi, 2011, 37-39.

22 Ayverdi, 1979, 77-78.

23 Aslanapa, 2011, 325-346.

24 Yılmaz, 2021, 53.

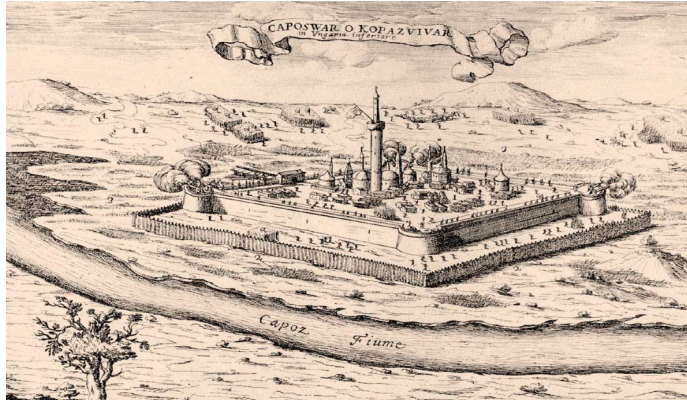
3. 17. Yüzyıldan Günümüze Kaposvár Kalesi

Gravürler, her ne kadar şehir topografyasını birebir yansıtmayan temsili nitelikte görsel belgeler olsa da bulundukları dönemlere ilişkin en yakın tarihsel betimlemeleri vermesi açısından önemli kaynaklardır. Kaposvár Kalesi'nin fetih sonrası fiziki durumu da bu tür görsel belgelerde sıklıkla konu edilmiştir. Günümüzde kalenin mevcut durumu ile gravürlerdeki tasvirler arasında belirgin farklılıklar bulunmakla birlikte, bu çizimlerin yine de yapının genel formu ve yerleşim düzeni hakkında kısmen de olsa doğru ipuçları içerdiği gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, Osmanlı dönemine ait yapıların günümüze ulaşmamış olması, bu yapılara ilişkin görsel kaynaklar arasında yer alan gravürlerdeki tasvirlerin doğruluk ve güvenilirlik düzeyinin tespitini güçleştirmektedir.

Kaposvár Kalesi'nin Osmanlı dönemi tasvirleri arasında en sık alıntılanan örneklerin başında Giovanni Gatoma de Rossi'nin (1627–1691) tasviri gelmektedir²⁵ (Görsel 1). Bu tasvirde, kale içerisinde minareleri açıkça seçilebilen ve cami olduğu düşünülen kubbeli yapıların yer aldığı görülmektedir. Sultan Süleyman Cami, cephaneliği ve kıtlık ambarlarının iç kalede olduğu seyahatnamelerde de bilinmektedir. Dış varoş kısmında ise iki medrese, derviş hanikâhları, sıbyan mektepleri ve çeşitli dükkânlar bulunmaktadır. Ayrıca Müslüman ve Hristiyan mahalleri de burada yer almaktadır.²⁶ Kaposvár Kalesi'ne ilişkin tasvirde, Osmanlı mimari unsurları belirgin biçimde yansıtılmasına rağmen o dönemdeki gerçekliğe oldukça uzak bir görüntü çizmektedir. Yine Johannes Joseph Waldmann'a ait bir gravürde²⁷ ise şehir oldukça yüksek bir tepe üzerinde konumlandırılmış biçimde resmedilmiştir (Görsel 2). Etrafındaki hendek ve şehir dokusu diğer gravürle uyushmaktadır. Aynı tasvirde, varoşun uç noktalarında, minareli ve kubbeli iki yapının varlığı da dikkat çekmektedir. İç kalenin abartılı yüksekliği tarihsel gerçeklikle tam anlamıyla uyushmamakla birlikte, kare planlı kale düzeni, çevresindeki yapılar ve meydanın kurgusu, diğer örneklerle kıyasla daha gerçekçi bir tasvir sunmaktadır.

Görsel 1:

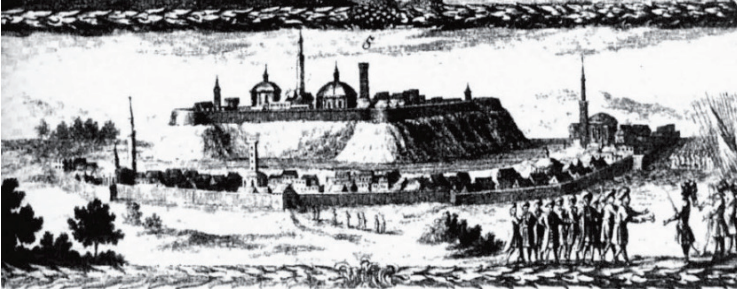
Giovanni Giacomo'nun
Kaposvár Kalesi
Gravürü, 1686.
(Hoss, 1948,
Tablo 1, Resim 3)

25 Rossi, 1687'den aktaran Molnar, 2020, 157.

26 Özgüven, 2001, 78-79.

27 Waldtmann ve Kraus, 1696'den aktaran Molnar, 2020, 157.

Görsel 2:

Johannes Joseph
Waldtmann'ın
Kaposvár Kalesi
Gravürü, 1696
(Hoss,1948, Tab.1,
Res.2)

1686 tarihinde Carlo Manone tarafından yapılan gravür²⁸ ise Kaposvár Kalesi'nin özgün haline daha yakın bir şekilde yapılmıştır (Görsel 3). Bu tasvir, Kaposvár Kalesi'nin günümüze ulaşan kalıntılarından hareketle mimari ve topografik özelliklerin daha ayrıntılı biçimde değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Orta Çağ kökenli, tuğla malzemeyle inşa edilmiş iç kale kütesi, sur sistemi içerisinde konumlanan büyük ölçekli kare planlı kule ile köşe noktalarında yer alan yuvarlak kule, görselde açık biçimde ayırt edilebilmektedir. Ayrıca, tuğla sur duvarlarını çevreleyen savunma unsuru olarak parmaklık (palisade) düzenlemesi de belirgin bir şekilde temsil edilmiştir.²⁹ İç kalenin yüksek bir tepe üzerinde konumlandırılması ve çevresinin hendek ile palanka türü savunma yapılarıyla kuşatılmış olarak betimlenmesi, Evliya Çelebi'nin anlatılarıyla uyumlu bir tasvir ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, gravürde şehir dokusu içerisinde gözlemlenen yapı topluluklarının düzeni ve yoğunluğu da yine seyahatnamede aktarılan kentsel mekân betimlemeleriyle paralellik göstermektedir.

Görsel 3:

Carlo Manone'nin
Kaposvár Kalesi
Gravürü,1686 (Hoss,
1948, Tab.1, Res.1)

Kale, Türklerin hamiliğinden sonra birkaç aşamada yıkılarak bütüncül niteliğini kaybetmiştir. İlk büyük yıkım süreci 1702 yılında başlamış, bu tarihten itibaren kaleye ait surların sistematik biçimde sökülmeye başlandığı ve elde edilen yapı malzemelerinin çevredeki yeni inşaat faaliyetlerinde yeniden kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kalenin

²⁸ Manone,1686'den aktaran Molnar, 2020, 157.

²⁹ Molnar, 2020, 157.

uğradığı daha kapsamlı yıkım ise 1930'lu yıllarda gerçekleşmiştir. Kalenin tam ortasına “Nostra” adlı bir fabrika binasının inşa edilmesi, mevcut arkeolojik dokunun önemli ölçüde zarar görmesine neden olmuştur. Bu dönemde avludaki eski kule ile yaklaşık 1–1,5 metre yüksekliğindeki kuzeydoğu köşe kulesi kalıntıları ve anıtsal tuğla kaplamalı iç duvarların yalnızca alt bölümleri görülebilmekteydi. Ayrıca, fabrika yapısına ulaşımı sağlamak amacıyla açılan sanayi yolunun kule kalıntılarının içinden geçirilmesi, yapının özgün bütünlüğünü daha da zedelemiştir. İlerleyen yıllarda bölgeye eklenen yeni fabrika ve çeşitli yapılaşmalar tahribatı derinleştirmiştir. Kale dokusu büyük ölçüde geri dönüşü olmayacak şekilde zarar görmüştür³⁰. Ancak 2000'li yılların başında bu sanayi yapılarının kaldırılmasının ardından, müze ve belediye iş birliğiyle yürütülen arkeolojik kazılar sonucunda kale kalıntıları kısmen gün yüzüne çıkarılmış ve yapının belirli bölümleri koruma ve yenileme çalışmaları kapsamında yeniden ayağa kaldırılmıştır. Günümüzde söz konusu alan “Kaposvár Park” adıyla kamusal bir rekreasyon alanı olarak işlevini sürdürmektedir.

4. Son Arkeolojik Buluntular Işığında Kaposvár Kalesi ve Mimarisi

Son yıllarda Kaposvár Kalesi'nde yürütülen arkeolojik kazılar, Osmanlı dönemine ait varlığın ve yapısal izlerin daha belirgin biçimde ortaya konulmasını sağlamıştır. Kale üzerindeki bilimsel incelemelerin kökeni 1930'lara kadar uzanmaktadır. Bunu takip eden süreçte 1958 yılında, 1970'lerde ve 1985'te kale alanının konumu, kalıntı yoğunluğu ve mimari izleri üzerine çeşitli tespit çalışmaları yapılmıştır. Kapsamlı ve sistematik arkeolojik çalışmalar ise 2019 yılının baharında kale üzerindeki inşa edilmiş binaların yıkılmasıyla başlatılmış ve kazılar neticesinde kalenin tarihi hakkında daha net bilgiler elde edilmiştir. Rippl Ronai Müzesi tarafından yürütülen kazılarda kalenin kalıntıları, katmanları ve inşa dönemleri tespit edilmeye çalışılmıştır³¹. Çalışmalara, yüzeyde görülebilen duvar kalıntılarının temizlenmesiyle başlanmış, ardından farklı dönemlere ait yeni duvar bölümleri, yürüme yolları, zemin katmanları ve iç kale palisadının dış dolgu yığını ortaya çıkarılmıştır. Kaposvár Kalesi'nde yürütülen kazı ve restorasyon faaliyetleri 2022 yılı itibarıyla tamamlanmış ve alan kullanıma açılmıştır. (Görsel 4)

Kaposvár Kalesi, kare plan şemasına sahip olup düz bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Yapının ilk inşa evresinde, muhtemelen bir palanka sistemiyle çevrelendiği bunun yanı sıra hendek ve sur unsurlarıyla kurgulandığı anlaşılmaktadır. 17. yüzyıla ait gravürlerde de açıkça görüldüğü üzere, kalenin köşelerinde dört adet dairesel planlı burcun yer aldığı tespit edilmektedir. Günümüzde ise özellikle kuzeydoğu köşe burcunun bulunduğu kesimde ayakta kalan tuğla örgülü duvar kalıntıları, yapının özgün plan düzenine ve savunma mimarisine dair önemli veriler sunmaktadır. Ayrıca, iç avluda yer alan büyük kulenin batısında, Osmanlı döneminde yerleşim ve idari işlevlerle kullanıldığı anlaşılan ve literatürde “saray kanadı” olarak adlandırılan yapıya ait duvar izlerinin günümüze kadar ulaştığı tespit edilmektedir. (Görsel 5)

30 Molnar, 2020, 160-161.

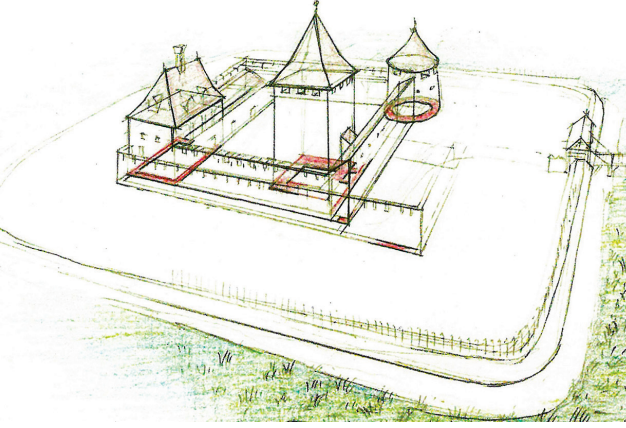
31 Molnar, 2019, 4-5; Magyar, 1988, 3-36; Magyar, 2004, 187-222; Magyar, 2007, 13-215; Magyar, 2008, 233.

Görsel 4:

Kaposvár Park'ın
Günümüzdeki Hali

(smmi.hu/en, 2025)

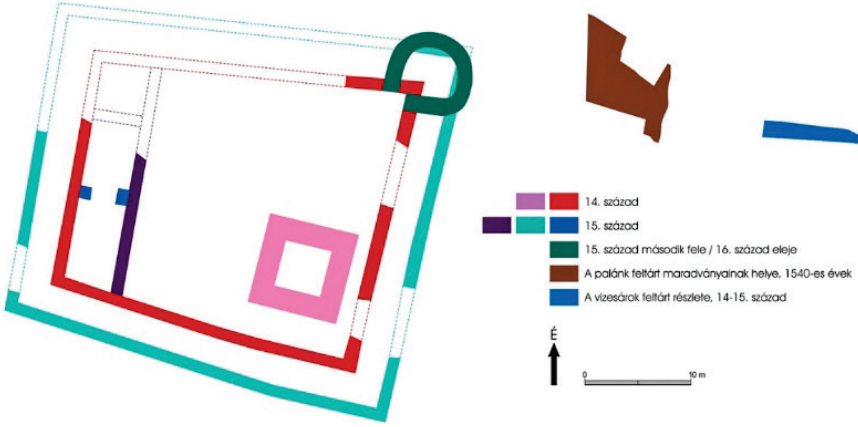

Görsel 5:

Kaposvár Kalesi'nin Frigyes
König Tarafından Yapılmış
Restitüsyonu

(varlexikon.hu/kaposvar,
2025)

Kazılar neticesinde en erken dönemlerde pembe renkle işaretlenmiş büyük dik-dörtgen kulenin inşa edildiği tespit edilmiştir. 11,8 x 11,8 m boyutlarındaki kare şeklindeki büyük kule tuğladan yapılmıştır. Bu alan kırmızı renkle belirtilen bir duvarla çevrelenmektedir. Her iki alanında 14. yüzyıl olduğu tahmin edilmektedir. Daha sonra batı duvarına bir iç duvar eklenerek (koyu lacivert renkle gösterilen alan) bir kanat eklenmiştir. Saray kanadının zeminindeki dolgulardan inşaatın 15. yüzyıldan kalma olduğu tahmin edilmektedir. Ardından iç duvarlara paralel olacak şekilde dış duvarlar (açık yeşil renkle gösterilen alan, 15.yüzyıl) yapılmış ve kuzeydoğu köşesindeki duvardan çıkıntı yapılarak koyu renkle belirtilen bir burç eklenmiştir (tahmini 16. yüzyıl). Yaklaşık 6,5 metrelik bir iç alana sahip olan burç düzenli bir şekilde yuvarlatılmamıştır. Duvarları iç taraflarda (batı ve güney) kabaca düz, dış taraflarda (kuzey ve doğu) ise kavislidir. 1540'larda Osmanlı atakları nedeniyle, tuğla duvarlardan 15 metre uzakta çitli-parmaklıklı sur (palisade) duvarları oluşturulmuştur. Bu surun bir kısmı (büyük olasılıkla bir burç olduğu tahmin ediliyor) kazı sırasında ortaya çıkarılmıştır. Ahşap yapının alt kısmı yüksek yeraltı suyu nedeniyle korunmuştur. Zeminde, 20-50 cm. çapındaki direklerden oluşan hatlar yaklaşık 10 metre genişliğinde birbirini takip etmektedir. Yapı enine kirişlerle stabilize

Görsel 6: İstván Molnár Tarafından Çizilen Kazı Alan Planı, 2019 (Molnar, 2020, 166.)

edilmiş ve direk sıralarının arasına hasır ve tahtaların yerleştirildiği ve üzerine de kilin sıkıştırıldığı tespit edilmiştir. Kalenin dışında neredeyse 3 metre genişliğinde hendeğin izleri görülmektedir. Bu kısmın Türk yönetimi sırasında sürekli yenilendiği düşünülmektedir³². Kaposvár Kalesi'nin kazı çalışmaları esnasında kalede yaşamış topluluklara ait farklı katmanlarda küçük buluntular gün yüzüne çıkarılmıştır. Osmanlı dönemi buluntuları arasında ise seramik ve metal buluntular yoğunluktadır. (Görsel 6)

5. Kaposvár Kalesinde Ortaya Çıkarılan Osmanlı Dönemi Buluntuları

5.1. Sırlı ve Sırsız Seramikler

Türk ve Macar halkları 150 yıllık hâkimiyet boyunca birbirlerini siyasal, sosyal ve sanatsal açıdan etkilemiştir. Bu etkileşimin yoğun olarak yaşandığı alanların başında ise el sanatları gelmektedir. Osmanlı coğrafyasında gelişen zanaat kollarının aşağı yukarı hepsi ve bunların çeşitli mahalli tarzları (dericilik, demircilik, çanak çömlek imalatı, dokumacılık, örme sanayi gibi) Osmanlı Macaristan'ında da görülmektedir. Bu sanat kolları Osmanlı İmparatorluğu'nda farklı tarzda gelişmiş ve Macaristan'ın zanaat hayatında yeni gelişmelere sebep olmuştur. Bu sanatlar arasında ilk akla gelenlerin başında ise çömlekçilik gelmektedir. Macaristan'daki şartların elverişli olması seramik sanatını ileri boyutlara götürmüştür. Kilden yapılan tabaklar taşranın sade hayat şartları içinde önemli mutfak eşyaları arasında yer almış ve sürümü fazla olduğu için çok geçmeden yerel üretime olanak sağlanmıştır. Bu zanaatın ustaları tobakoslara (tabakçılara) Macarlar çok değer vermiş ve birçok kişi bu zanaatı öğrenmiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Macaristan'da Türk çömlekçiliği Macar topraklarına yakın düşen Sırp, Boşnak ve Bulgar etkileriyle beslenmiştir. Bu zanaat kolu Osmanlı İmparatorluğu hudutları içinde kaldığı için de Türk adını almıştır³³.

³² Molnar, 2020, 165-171.

³³ Fekete, 1949, 701.

Macar Krallığı'nın güney ve orta kesimine Osmanlı tarafından 1521'den 1566'ya kadar sayısız sefer yapılmıştır. Bu yerleşimlerin asıl nüfusu fetih sonrası şehirden kaçmış ve yerlerine çoğunlukla Balkan topraklarının sakinleri yerleştirilmiştir. Böylece gittikleri yere kendi maddi kültürünü götüren yerel halk, Osmanlı sanatının Macar topraklarına yayılmasını hızlandırmıştır³⁴. 1930'larda Osmanlı dönemine olan ilginin artması ve Budapeşte'deki ilk kentsel kazıların ardından, bu seramik grubu bilim adamlarının dikkatini çekmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği veya etkisi altındaki komşu topraklarda 19. ve 20. yüzyıllara kadar temel biçimleri büyük ölçüde değişmeden devam eden bu seramik grubu kolayca tanınmıştır. Bu oldukça yüksek kaliteli, çarkta şekillendirilmiş, genellikle sırlı çömleklerin başlıca türleri, ayaklı kâseler, ağızlı sürahiler, ibrikler, saklama kapları, soba çinileri, pipolar, kupa ve şamdanlar olmuştur³⁵.

20. yüzyılda Macar arkeolog ve sanat tarihçileri Osmanlı seramiklerinin köken ve etnikleri üzerine araştırma yaparken nispeten hatalı ve yanlış terimler kullanmıştır. Macaristan topraklarına gelen Osmanlı tebaasının çoğunlukla Balkan kökenli olduğu görüşü yaygın olarak kabul gördükten sonra, Soproni 1981 tarihli kitabında belirli çömlek türlerini katı kategorilere ayırmaya çalıştı. Tipolojisini, Macar çömlekçilerin en az teknik bilgiye sahip olduğu, İslamlaşmış Slav zanaatkarların biraz daha iyi olduğu ve “gerçek Türk ustaların” tüm yüksek kaliteli parçaları yaptığı iddiasına dayandırmıştır. Sgraffito süslemeli ayaklı kâseleri ise hiçbir kanıt olmamasına rağmen, yalnızca Ermenilerle ilişkilendirilmiştir³⁶. 2000'lerin başında artan kazı çalışmaları ve sempozyumlarla bu konu artık daha da derinlemesine çalışılmaktadır. Osmanlı dönemi arkeolojisine olan farkındalığın sürekli artmasıyla birlikte seramiklerin bölgesel varyantları ve tarihlenebilirliği eski bilgilerle kıyaslanarak netleştirilmeye çalışılmaktadır.

Kaposvár Kalesi arkeolojik kazılarında günlük kullanım eşyaları arasında en yoğun buluntu grubunu tek renk sırlı seramikler oluşturmaktadır. Bu gruba ait buluntular, çoğunlukla kırmızı hamurlu ve çeşitli katkı maddeleri içeren, yeşil veya kahverengi sırla kaplanmış tabak, kâse ve testi formlarına ait çok sayıda kırık parçadan oluşmaktadır. Seramiklerin önemli bir bölümünde yüzey dekorasyonu bulunmamakla birlikte, bazı örneklerde akıtma tekniğiyle oluşturulmuş süsleme unsurlarına da rastlanmaktadır. (Görsel 7-8). Bu grup tek renk sırlı “Balkan/Türk” çömleklerinde yüksek derecede tekdüzellik vardır. Hem formlar hem de süslemeler, muhtemelen Belgrad'da veya onunla yakından ilişkili diğer yerlerde bulunan atölyelerin ürünleri gibi görünmektedir³⁷. 16. ve 18. yüzyıllar arasında Osmanlılar tarafından fethedilen yerlerden elde edilen buluntularla sırlı çömlekler, karakteristik modelleri, kapların şekilleri -özellikle kâseler ve tabaklar- ve sgraffito süslemeleriyle benzer bir görünüme sahiptir³⁸. Barcs'taki Bajcsavar Kalesi'nden (güney Transdanubia) çıkan buluntular da çarkta şekillendirilmiş ve içleri sırlı olması açısından

34 Emecen, 2010, 23-24.

35 Kolath, 2021, 285-292.

36 Soproni, 1981 34-40, 43-86.

37 Kolath, 2023, 213, 234.

38 Bikic, 2017, 208.

Görsel 7:

Müze Deposunda,
Kazıdan Çıkarılan
Kahverengi Sırlı
Seramik Parçaları,
2019.

Görsel 8: Müze Deposunda, Kazıdan Çıkarılan Yeşil Sırlı Seramikler, 2019.

oldukça tekdüzedir. Boyutları değişken olmakla birlikte, genellikle küp, testi ve kap formunda örnekler gözlemlenmektedir. Benzer çömler, 16. yüzyılda Kanizsa Kalesi'nde bulunan buluntular arasında da görülmektedir³⁹.

Türk seramik buluntuları açısından değerlendirildiğinde, bir kaide üzerine oturulmuş ve sgraffito (kazıma) tekniğiyle bezeli kâse örneği dikkat çekici niteliktedir⁴⁰. Söz konusu eser, hem form bütünlüğünü büyük ölçüde muhafaza etmiş, hem de üzerinde-

39 Kovacs, 2001, 198.

40 Feher, 1996, 689.

ki süslemeler günümüze gelebilmiştir. Eser, Ripl-Ronai Müzesinde teşhir edilmektedir (Görsel 9). Bugün Romanya'nın batı kesiminde yer alan ve 1552-1716 yılları arasında Osmanlı'nın sınırları içerisinde yer alan Temeşvar şehrinde 2015 yılında yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında 16. ve 17. yüzyıllara tarihlendirilen Osmanlı dönemine ait kazıma tekniğiyle yapılmış pek çok çanak çömlek bulunmuştur⁴¹. Sgraffito tekniği ilk olarak Bizans dünyasında 11. yüzyılda görülmüş ve İslam dünyasını da derinden etkilemiştir. Gerçekten de o dönemde Sırbistan, Makedonya, Romanya, Rusya ve Ukrayna'da bu tekniğin çok da bilinmediği kazı buluntularından anlaşılmaktadır. Ancak 13. yüzyıla gelindiğinde sgraffito tekniği Balkanlar ve İtalya'da yaygınlaşmış, Akdeniz ve Avrupa'da en yaygın kullanılan seramik süsleme tekniklerinden biri olmuştur⁴². Bu teknik 16. ve 17. yüzyılda "geç sgraffito" olarak adlandırılmış ve Balkanlar'daki arkeolojik keşiflerdeki Osmanlı topraklarının coğrafi sınırlarını temsil etmiştir⁴³. Kazı buluntularına bakıldığında kazıma tekniğinde yapılan kapların kullanımının Macar çömlekçiliğinin organik bir parçası olmadığını, krallığa Akdeniz bölgesinden, önce İtalya ve Adriyatik kıyı şeridi yönünden, sonra da Balkan Yarımadası'ndan ulaştığı görülebilmektedir. Türklerin Macaristan'ı fethinden sonra çoğunlukla Balkan kökenli yerleşimcilerin bu topraklara yerleştirilmesiyle bu ilişkinin kopmadığı arkeolojik buluntularla da desteklenmektedir. Macaristan'ın değişik bölgelerinden çıkartılmış ve farklı müzelerinde sergilenen sgraffito tekniğinde yapılmış pek çok örnek Kaposvár kazısında ortaya çıkarılan örneğe doğrudan benzemektedir⁴⁴.

Görsel 9: Ripl Ronai Müzesi'nde Sergilenen Ayaklı Kazıma Teknikli Kâse, 2019.

Kazı çalışmaları sırasında en çok bulunan diğer parçaların başında ise sırsız seramikler gelmektedir (Görsel 10). Bu eserlerin çoğunluğu da kırık olarak gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu parçaların arasında bütüne yakın parçalar da görülmektedir. Günlük kullanıma uygun sırsız kaplar genellikle testi, küp, pişirme kapları, kavanoz, kâse, ya da büyük erzak kalplarının dip, gövde ya da ağız parçalarıdır. Kırmızı, kahverengi, bej ya

41 Gaspar, 2019, 1-18; Kovacs, 2010, 92.

42 Gaspar, 2019, 5.

43 Bikic, 2003, 187-188.

44 Kolath, 2018, 359-366.

Görsel 10: Müze Deposunda Yer Alan, Kazıdan Çıkarılan Sırsız Seramik Kap Parçaları, 2019.

da gri hamur kullanılmış olup katkı maddesi olarak kireç, taşçık ve kum görülmektedir. Üzerlerinde basit anlamda kazıma ya da baskı tekniğiyle yapılmış yiv, çentik, yatay ya da dikey dalgalar, çizgiler ya da düzgün olmayan çokgen bezemeler görülmektedir.

Macar literatüründe “Kalyhaszem, Szemeskályha, Szemeskemence” olarak adlandırılan ve Türkçede “soba göbeği” ya da “soba çinisi” şeklinde karşılık bulan seramik örnekleri⁴⁵, Kaposvár kazılarında ele geçen buluntu grupları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bütün olarak çıkarılan ve üzerinde yanık izleri bulunan iki eser de sırsızdır. Bu eserler, ısıtma sistemlerinin bir parçası olarak soba duvarlarına özel biçimde yerleştirilmektedir. Böylece hem daha geniş bir ısıtma yüzeyi aracılığıyla sıcaklığın mekâna daha etkin biçimde yayılmasını sağlamakta hem de iç mekânda estetik açıdan bütünlüklü, düzgün ve dekoratif bir görünüm yaratmaktadır. Söz konusu seramik formu, özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda Macar coğrafyasında yaygınlık kazanmış, Osmanlı hâkimiyeti döneminde ise Balkanlar ve Orta Avrupa’nın çeşitli bölgelerinde sıklıkla kullanılmıştır. Ancak 18. ve 19. yüzyıllarda konut kültüründe yaşanan dönüşümler ve kazan tipi fırınların yaygınlaşmasıyla birlikte bu soba çinilerinin işlevsel ve mimari öneminin kademeli olarak azaldığı görülmektedir. Yine 16. yüzyılda Osmanlı hakimiyeti altına girmiş Berzence Kalesi’ne oldukça yakın bir konumda bulunan Drava Nehri çevresindeki arkeolojik kazılarda bu buluntulara benzer örnekler görülmektedir. Soba çinileri Kaposvár’daki materyalle paralellik göstermektedir. Ayrıca, Macaristan’ın çeşitli kentlerinde yer alan müzelerin arkeolojik ve etnografik koleksiyonlarında da aynı formun tipolojik açıdan benzer örnekleri bulunmaktadır⁴⁶. (Görsel 11, 12, 13)

Macaristan’daki bir diğer Osmanlı bölgesi olan Barcs ve çevresinde birtakım arkeolojik kazı çalışmaları yapılmıştır⁴⁷. Osmanlı zamanında 1566’da Zigetvar ele geçi-

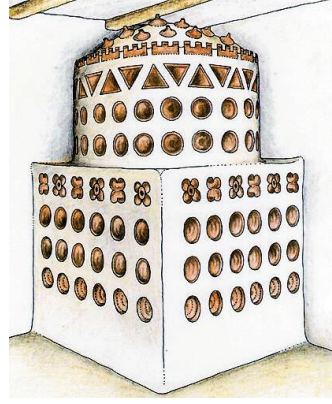
45 Bu örnekler sırsız olsa da literatürde çini olarak geçmektedir.

46 Kovacs, 2021, 344-349; Sabjan ve Vegh, 2003, 290-295.

47 Zatyko, Kovacs ve Rozsas, 2019, 12.

Görsel 11: Müze Deposunda, Kazıdan Çıkarılan Soba Göbeği ya da Soba Çinisi Buluntularına Ait Örnekler, 2019. (İstván Molnár Arşivi)

Görsel 12: Geleneksel Bir Ocağın Restitüsyon Çalışması (Kovacs, 2021, 363)

Görsel 13: Berzence Kalesi'ne Çok Yakın Olan Drava Nehri'nin Yakınında Yapılan Kazılarda Elde Edilen Buluntular (Kovacs, 2019, 220.)

rilmiş ve ardından Zigetvar'ın otuz kilometre güneybatısındaki Barcs'ta Drava kıyısında yeni bir kale inşa edilmiştir. Kale alanında 1989 ve 1994 yılları arasında küçük arkeolojik kazılar yapılmıştır. 2002 ve 2003 yıllarında ise bir inşaat projesi öncesinde 1500 metrelik bir alan kazılarak Macaristan'ın Osmanlı arkeolojisi için önemli veriler elde edilmiştir⁴⁸. Barcs bölgesindeki Orta çağ dönemine ait çanak çömleklerin farklı dokularda olduğu tespit edilmiştir. Bir grup 14. ve 15. yüzyıla tarihlendirilen genellikle kahverengimsi gri, gri, turuncu veya tuğla renginde pişirme ve saklama kaplarından oluşmaktaydı. Bunların malzemeleri Drava vadisine özgü gri, mikalı nehir kumu ile karıştırılmış kilden yapılmıştır. Teknik olarak iyi işlenmiş olsalar da bazılarında elle döndürülen bir çarkta yapılmış olabileceğine dair izler yer almaktadır. Bezemeleri gövde etrafında spiral bir çizgi, dalgalı

48 Kovacs, 2019, 213.

çizgiler gibi basit düzeyde yapılmıştır. Bazı kaplar ise tamamen bezemesizdir. Büyük kapların malzemesi daha iri olmakla birlikte bunların malzemesi küçük çakıl taşları veya kırma taş ile sertleştirilmiştir⁴⁹. Fakat öte yandan, Barcs buluntuları arasında aynı döneme ait ancak malzeme, şekil ve üretim teknikleri açısından yukarıdaki türlerden farklı olan tamamen farklı bir çömlek parçaları grubu daha bulunmuştur. Çoğunlukla çömleklere ait olan parçalar, kahverengimsi veya grimsi renkte olup malzemeleri ince yapılı veya kaba mikalı kumla karıştırılmıştır. Tüm parçalar elle döndürülen (yavaş) çarkta yapılmıştır. Birkaç bölgeden, neredeyse aynı kenarlara sahip çömlekler bulunmuş olup bunların aynı atölyede üretilmiş olabileceği tahmin edilmektedir. 16. ve 17. yüzyıllara tarihlenen kaplar ise hızlı bir çarkta yapılmış olup ince cidarlı, sarımsı ya da kahverengi, iyi biçimlendirilmiş ve yanık izlerine rastlanılan parçalardır⁵⁰. Bu kapların farklılıklarından dolayı Osmanlı döneminde yapılan kaplar olduğu tahmin edilmektedir. Arkeolojik verilerden anlaşılabileceği üzere Osmanlı'nın hâkimiyeti öncesine tarihlenen el yapımı çanak çömlek türleri, Osmanlı dönemi kapalı buluntu gruplarında tamamen farklıdır. Öyle görünüyor ki, Osmanlı yerleşiminden sonra, geç orta çağ el yapımı seramikler geri plana çekilmiş ve yerini farklı bir seramik türü olan ve yine ağırlıklı olarak bölgede üretilen Osmanlı dönemi Balkan tipi seramikler almıştır⁵¹. Kaposvár kalesinde de Osmanlı dönemine ait buluntular, diğer seramik buluntularından buna benzeyen yönlerden ayrılmaktadır.

Kaposvár kazılarındaki seramik buluntularla paralellik gösteren Drava bölgesindeki en büyük diğer araştırma projelerinden birisi de Szigetvár yakınlarındaki Turbék (Türbek) bağında keşfedilen Osmanlı dönemi yerleşimi olan ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Türbesi ile çevresine inşa edilen surlarla ilgili Pál Fodor ve Norbert Pap başkanlığında yürütülen araştırma projesidir⁵². Türbe, cami, tekke ve palanka hendeği kazılarında Osmanlı dönemine tarihlendirilen sırlı, sırsız seramikler, lüleler, cam parçaları (bilezik, boncuk vb.), metal buluntular (çivi, mühür, bıçak vb.) ve sikkeler bulunmuştur. Zigertvar'daki tekke yapısından günlük yaşam mekânları içermesi nedeniyle, cami kazısından çok daha fazla küçük buluntu gün yüzüne çıkarılmıştır. Ancak tespit edilen buluntuların üzerinde çalışmalar yapıldığında seramik parçalarının yoğunlukta olduğu görülmüştür. İncelenen seramiklerin kullanım amaçları form, boyut ve üzerlerinde yer alan yanık izleri değerlendirildiğinde, yoğun olarak sırsız servis kaplarıyla ilgili seramikler bulunmuştur. Bunun haricinde ise pişirme kapları yine buluntular arasında yer almaktadır⁵³. Pişirme kapları küresel gövdeli, boyunda daralıp ağız kısmında tekrardan genişleyen kaplardır. Kapların katkı maddesi yoğun ve çok gözenekli olmakla birlikte içerisinde taş ve kirece rastlanılmaktadır. Benzer formdaki örnekler Macaristan'ın diğer bölgelerinde de görül-

49 Zatyko, Kovacs ve Rozsas, 2019, 12.

50 Zatyko, Kovacs ve Rozsas, 2019, 14; Kovács, 2003, 260.

51 Zatyko, Kovacs ve Rozsas, 2019, 16.

52 Hancz, 2017, 89-130; Pap, vd., 2015, 289-303; Peker, vd., 2017, 93-157.

53 2017 yılındaki kazı çalışmalarına göre “tekke yapısında %73 oranında yoğun olarak servis kaplarıyla karşılaşılırken, %27 oranında ise pişirme kapları görülmektedir” denmiştir. Rakamlar hakkında net bilgi verilmemiştir.

mektedir. Örnekler genel olarak 17. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁵⁴. Her dönemde, yerleşim yerinin ve tedarik alanının doğası, nesnelerin kompozisyonu ve karakteri üzerinde iz bıraktığını örnekler bize kanıtlamaktadır. Örneğin Turbék'te henüz Macar geleneğine ait seramiklere rastlanmazken, Tuna bölgesindeki Osmanlı saray kaleleri (örneğin Ozora, Bátaszék ve Újpalánk) Macar kasabalarının ürünleriyle doludur. Barcs'taki buluntular, Drava ülkesinin tipik özelliği olarak, Balkan unsurlarının baskınlığını göstermektedir⁵⁵. Daha önceden de vurgu yapıldığı üzere Balkan coğrafyası Osmanlı İmparatorluğu hudutları içinde kaldığı için Türk adını almış ve Osmanlılar gittikleri bölgeyi kendi kültür ve sanatıyla etkilemiştir.

5.2. Metal Buluntular

Macaristan'da Osmanlı dönemine ait madeni eserler seramik ve çömlekçilikle kıyaslandığında daha azdır. Bu zanaatkârın azlığından ya da bilgi eksikliğinden değil ham maddenin Macaristan dışındaki yabancı ülkelerden gelmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle madeni eşya üretimi yerel düzeyde daha sınırlı kalmıştır. Osmanlı dönemi maden ustalarının ürettiği ve dönemin Macar coğrafyasında en fazla rağbet gören eser grupları arasında kılıçlar, tüfekler, topuzlar, takımların kakma süslemeleri, mutfak kapları ile çeşitli ziynet eşyaları yer almaktadır. Mücevherat kapsamında yüzükler, tokalar, düğmeler ve kopçalar özellikle dikkat çeken örneklerdir.⁵⁶

Kaposvár Kalesi kazılarında ele geçirilen buluntular arasında madeni takılar, dikkat çekici bir grubu oluşturmaktadır. Buluntular arasında takı olarak kelepçe formunda tasarlanmış bir bilezik (Görsel 14) ve mavi taşlı bir yüzük (Görsel 15) bulunmaktadır. Bileziğin üzerinde simetrik ve sıralı olarak yerleştirilmiş helezonik motifler görülmektedir. Osmanlı imparatorluğunun sınırlarının uzandığı topraklarda sıklıkla görülen buluntulardan bir diğeri de âlemdir. Âlem çadır ya da sancakların tepesinde, kubbe ve minarelerin üstlerinde kullanılmaktadır. Kazı buluntuları arasında yer alan âlem bakır tunç karışımı malzemeden yapılmış olup palmet formudur. (Görsel 16)

Görsel 14:

Müze Deposunda, Kazıdan Çıkarılan Kelepçe Bilezik, 2022. (İstván Molnár Arşivi)

Görsel 15:

Müze Deposunda, Kazıdan Çıkarılan Taşlı Yüzük, 2022. (İstván Molnár Arşivi)

54 Peker, vd.,2017, 130-133.

55 Kovacs, 2019, 230.

56 Fekete, 1949, 701-702.

Görsel 16: Müze Deposunda, Kazıdan Çıkarılan Alem, 2022. (İstván Molnár Arşivi)

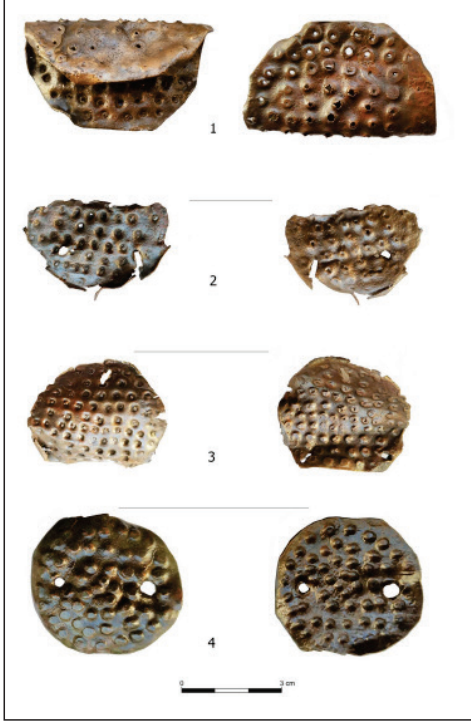
Görsel 17: Müze Deposunda, Kazıdan Çıkarılan Avuç İçi Koruyucusu, 2022. (İstván Molnár Arşivi)

Kazı alanında çıkarılan bir diğer metal buluntu ise yabancı literatürde “palm guard” olarak adlandırılan ve dikiş sırasında avuç içine iğnenin batmasını engellemek amacıyla kullanılan “avuç içi koruyucusu”dur (Görsel 17). Kaposvár kalesi buluntuları arasında yer alan 3 ila 4 cm çapındaki bakır alaşımlı tunç malzemeden yapılmış gövdesinde tümsekli çıkıntılar ve delikler yer alan bu malzeme avuç içinin ortasına konularak özellikle deri ile ilgili dikiş işlemlerinde elde oluşacak tahribatı engellemektedir. Balkanlar ve Karpat Havzası’nda kullanımının yaygın olduğu bilinen bu malzeme, Orta Avrupa zanaatkârlık geleneğinin Osmanlı dönemi Macaristan’ındaki yansımalarından biridir. (Görsel 18). Benzer nitelikteki örnekler günümüzde Baja Müzesi ve Orosháza Müzesi koleksiyonlarında da yer almakta olup Kaposvár buluntusuyla benzerlik göstermektedir (Görsel 19, 20)⁵⁷.

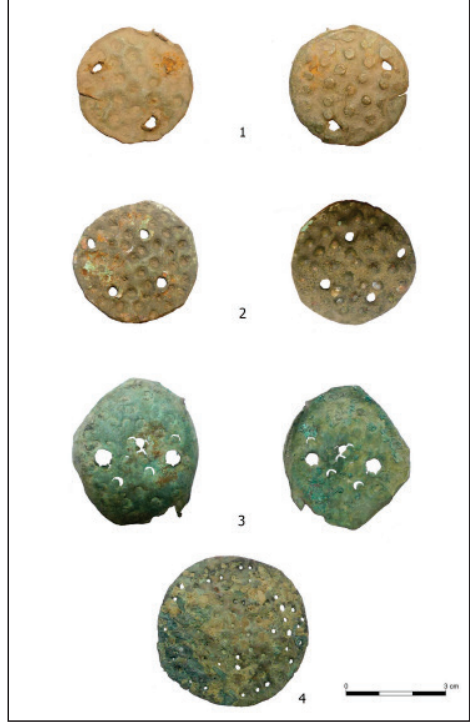

Görsel 18: Avuç İçi Koruyucusunun Kullanımı. (Zoltan ve Zsolt, 2021, 120.)

⁵⁷ Zoltan ve Zsolt, 2021, 114-121.

Görsel 19: Baja Müzesi Koleksiyonundaki Eserlerden Örnekler. (Zoltan ve Zsolt, 2021, 116)

Görsel 20: Orosháza Müzesi Koleksiyonundaki Eserlerden Örnekler. (Zoltan ve Zsolt, 2021, 118)

Son olarak, Kaposvár Kalesi kazılarında at koşum takımlarına ait metal aksam- lar da tespit edilmiştir (Görsel 21). Yaklaşık 5 cm. çapındaki, bakır alaşımlı bronzdan imal edildiği anlaşılan bu yuvarlak plakaların, koşum takımlarının her iki yanında dekoratif unsur olarak kullanıldığı bilinmektedir. Söz konusu plakalar hem işlevsel hem de estetik amaçlara hizmet eden, at donanımlarında sıklıkla karşılaşılan metal süsleme elemanları- dır. Bu tür süs plakalarının benzer örneklerine, bölgedeki diğer Osmanlı dönemi yerle- şimleri arasında önemli bir konuma sahip olan Berzence Kalesi buluntuları arasında da rastlanmaktadır.

Görsel 21:
Müze Deposunda, Kazıdan Çıkarılan At Koşum Takımlarına Ait Süs Detayları, 2022. (İstván Molnár Arşivi)

Sonuç

Osmanlı fethettiği şehirlerde dini ve ticari yapıların inşasına öncelik verse de koruma ve güvenlik amacıyla yapılan kaleler de şehrin kültürel mirasının oluşumunda etkili olmuştur. Macaristan'da uzun yıllar Osmanlı hâkimiyeti sürse de Türk dönemine ait mimari eserler ve kalıntılar günümüze fazlaca ulaşamamıştır. Ancak hali hazırda var olan Osmanlı yapıları ve devam eden arkeolojik kazılar sayesinde Türk dönemi hakkında daha fazla bilgi sahibi olunmaktadır. Kaposvár Kalesi, Orta Avrupa'daki pek çok sınır kalesine kıyasla araştırma literatüründe sınırlı ölçüde yer bulan yapılardan biridir. Mevcut tarihsel kaynaklara göre kalenin geçmişi en erken 1387 yılına dek takip edilebilmekte olup, 16. yüzyıl ortalarına kadar farklı aristokrat ailelerin mülkiyeti arasında el değiştirdiği anlaşılmaktadır. Kale, 1555 yılından 1686'ya kadar ise Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalmıştır.

Kaposvár Kalesi'nin Türk dönemini gösteren birkaç gravürü bilinse de bunlar birbirleriyle önemli ölçüde çelişmektedir. Özellikle de Evliya Çelebi'nin Kaposvár Kalesi hakkındaki anlatımı ile 17. yüzyıl sonu Avrupa gravürlerinde yer alan kale tasvirleri aynı mekânı aktarsa da bazı farklar ve benzerlikler göze çarpmaktadır. Evliya Çelebi kaleyi "Kanije gibi birçok derin sazlık ve bataklık içinde, Kış Nehri ile çevrili" olarak tarif etmektedir. Giovanni de Rossi, Waldmann ve Carlo Manone gravürlerinde kalenin, su kanalları veya hendeklerle çevrili olduğu net bir şekilde görülmektedir. Bu nokta arkeolojik bulgularla da örtüşmektedir. Diğer bir benzer vurgu ise hem iç hem dış kaleden gözlemlenmektedir. Hem seyahatnamede hem de gravürlerde de kale bölgesi çift sur hattıyla çevrilidir. Gravürlerde minare ve kubbeli yapıların yer alması, Osmanlı dönemindeki cami ve mescitlerin varlığına dair Evliya'nın notlarını da desteklemektedir. Özellikle Süleyman Han Camii, medreseler, hanıkâhlar ve tekke unsurları gravürlerde açıkça görülmektedir. Ayrıca Çelebi'nin "Müslüman ve kefare karışık mahalleler" dediği düzen, gravürlerde de cami minarelerinin yanı sıra kilise benzeri yapılarla temsil edilmiştir.

Waldmann'ın gravüründe kale yüksek bir tepenin üzerinde gösterilmiştir. Oysa Evliya Çelebi "*Kaposvár bataklık bir ovada, alçak bir zeminde*." diye belirtmiştir. Ancak, Evliya'nın "*iç kalesi gayet sarp*" sözünden, iç kalenin tepe üzerine kurulduğu anlaşılmakta, etrafını çevreleyen palankanın kulelerle takviye edilmiş kâgir sura dönüştüğü de Waldmann'ın tasvirinde görülmektedir. Bir başka husus ise gravürlerde kale çok daha büyük ve anıtsal görünmektedir. Evliya Çelebi ise "*Kanije'ye benzer küçük kale*" diyerek ölçeğin daha sınırlı olduğunu vurgulamaktadır. Evliya Çelebi, kaleyi canlı bir Osmanlı yerleşimi olarak betimlemektedir. Anlatımlarında çarşı, mektepler, tekkeler, hamamlar, 600 asker, 6.000 reaya gibi ayrıntılar vermektedir. Gravürlerde ise genellikle askeri bir anı ya da kuşatma sahnesine benzeyen manzaralar görülmektedir. Dolayısıyla, konumsal ve yapısal benzerlikler bulunmakla birlikte, ölçek, topografya ve sosyal içerik bakımından belirgin farklılıklar vardır. Gravürler, büyük ölçüde dönemin Batılı izleyici kitlesine yönelik olarak üretilmiş temsili görseller niteliği taşımakta olup, bu nedenle çoğu zaman kurgusal unsurlar içerebilmektedir. Buna karşılık, Evliya Çelebi'nin anlatıları, doğrudan yerinde gözleme dayanması bakımından daha yüksek bir gerçeklik ve güvenilirlik düzeyi sunmaktadır.

Osmanlı hâkimiyetinin yaklaşık 150 yıl sürdüğü Macaristan'da Türk ve Macar toplulukları arasındaki siyasal, sosyal ve sanatsal etkileşim özellikle zanaat ve el sanatları alanında belirgin bir görünüm kazanmıştır. Çömlekçilik başta olmak üzere seramik üretimi, yerel hammaddelerin elverişliliği ve Balkan kökenli ustaların etkisiyle Macaristan'da yeni biçim ve tekniklerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Kaposvár'daki arkeolojik kazılarda ele geçen tek renk sırlı seramik örnekleri, sgraffito bezemeli kaplar, sırsız günlük kullanım kapları ve soba çinileri, Osmanlı dönemi maddi kültürünün bölgedeki somut yansımalarını oluşturmaktadır.

Karşılaştırmalı bulgular, Macaristan'ın farklı yerleşimlerinde (Temeşvar, Barcs, Turbék vb.) ortaya çıkarılan seramiklerin biçim, malzeme ve bezeme özellikleri bakımından Balkan tipi Osmanlı çömlekçiliği ile yakın ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle sgraffito tekniğinin Bizans kökeninden Balkanlar üzerinden Macaristan'a ulaşması, Osmanlı dönemi yerleşim politikaları ve Balkan kökenli nüfus hareketleriyle paralellik arz etmektedir. Barcs ve Turbék gibi merkezlerde Osmanlı öncesi yerel seramik geleneğinin giderek geri plana çekilmesi ve yerini çarkta üretilen, ince cidarlı, Osmanlı karakteri taşıyan kaplara bırakması bu kültürel dönüşümün arkeolojik kanıtıdır. Kaposvár buluntuları da benzer biçimde, Macaristan'daki Osmanlı maddi kültürünün tipolojik çeşitliliğini doğrulamakta ve bölgede hüküm süren Balkan etkisini desteklemektedir. Tüm bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, Macaristan'daki Osmanlı dönemi seramik üretiminin sadece yerel ihtiyaçları karşılayan bir zanaat faaliyeti değil, aynı zamanda Balkanlar üzerinden taşınan kültürel ve teknik birikimin şekillendirdiği bir üretim geleneğine işaret etmektedir.

Macaristan'da Osmanlı dönemine ait madeni eserlerin, seramik ve çömlek buluntularına oranla daha sınırlı olması, zanaatkârlık eksikliğinden değil, metal hammaddesinin çoğunlukla dış kaynaklardan temin edilmesine bağlıdır. Buna rağmen Kaposvár Kalesi kazıları, dönemin metal işçiliğine dair önemli veriler sunmaktadır. Kelepçe biçimli bilezik, taş bezemeli yüzük, palmet formulu bakır-tunç alaşımlı âlem gibi buluntular, Osmanlı'nın geniş coğrafyasında yaygın olan süsleme ve form anlayışının Macaristan'da da temsil edildiğini göstermektedir. Ayrıca avuç içi koruyucusu (palm guard) ve at koşum takımlarına ait metal süs plakaları, günlük yaşam ve askeri ekipmanlarına ilişkin maddi kültürün bölgedeki varlığını doğrulamaktadır. Bu eserlerin Balkanlar ve Karpat havzasındaki örneklerle yakın benzerlik göstermesi, Kaposvár'ın Osmanlı dönemi metal zanaatkârlığı içindeki yerini ve kültürel bağlarını açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Kaposvár buluntuları, Macaristan'daki Osmanlı metal işçiliğinin hem çeşitliliğini hem de bölgesel etkileşim ağlarını belgeleyen önemli arkeolojik kanıtlar olarak değerlendirilebilir.

Kaposvár Kalesindeki Osmanlı dönemine ait olduğu tespit edilen buluntular Osmanlı'nın ihtişamlı eserleriyle karşılaştırıldığında mütevazı olmakla birlikte, maddi kültürü yansıtmaları açısından oldukça önemlidir. Bu çalışma kazılardan ortaya çıkarılan eserlerin tipolojik özellikleri ve malzeme analizlerinden odaklanmamıştır. Bu konulardan daha ziyade Kaposvár bölgesindeki Osmanlı sanatının varlığını ortaya koymuş ve Osmanlı şehirlerindeki yapılan kazılarda çıkarılan diğer buluntularla karşılaştırma

yapılarak sonuca varılmak istenmiştir. Osmanlı'nın Macaristan'daki temsili anlamamıza yarayan bu buluntular özellikle Balkan coğrafyasındaki eserler ile daha uyumlu olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, Kaposvár kalesindeki arkeolojik araştırmaların sonuçları ortaya çıkan buluntuların nicelik ve niteliği nedeniyle Macaristan'daki Türk buluntu malzemesinin değerlendirilmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Buluntular, 16. ve 18. yüzyıllar arasında Osmanlılar tarafından fethedilen yerlerde Türk izlerinin görüldüğü diğer Osmanlı kalelerindekilerle benzerlik göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aslanapa, O. (2011). Macaristan'da Türk Abideleri, *Tarih Dergisi*, (2), 325-346.
- Ayverdi, E.H. (1979). *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Romanya, Macaristan*, (1), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Bikic, V. (2003). *Gradska Keramika Beograda (16-17.vek)*, Belgrad: Archaeological Institute.
- Bikic, V. (2017). Ottoman Glazed Pottery Standardisation: The Belgrade Fortress Evidence for Production Trends, *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region 10th-18th Centuries*, (2), 207-216.
- Bilge, S.M. (2000). Macaristan'da Osmanlı Hâkimiyetinin ve İdari Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (11), 33-81. DOI: 10.1501/OTAM_0000000441.
- Bilge, S.M. (2010). *Osmanlı Macaristanı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Boran, A. (1999). Osmanlı Dönemi Kale Mimarisi, *Osmanlı: Kültür ve Sanat*, (10), 347-363, Ankara.
- Boran, A. (2006). Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Kaleleri, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Sanatı ve Kültürü: Prof. Dr. Nejat Diyarbakirli'ye Armağan*, (ed. Yaşar Çoruhlu), 275-288. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- David, G. ve Fodor, P. (2010). Political, Military, Demographic and Social Aspects of Ottoman Rule, Hungary, *Exhibition on Ottoman Art-16-17th Century Ottoman Art and Architecture in Hungary and in the Centre of the Empire*, (ed. Baha Tanman), 27-38, İstanbul: İstanbul 2010 European Capital of Culture Agency, Traditional Arts Directorate.
- Emecen, F. (2010). Ottomans, Hungarians and Europe (15th and 16th Centuries). *Exhibition on Ottoman Art-16-17th Century Ottoman Art and Architecture in Hungary and in the Centre of the Empire*, (ed. Baha Tanman), 17-26, İstanbul: İstanbul 2010 European Capital of Culture Agency, Traditional Arts Directorate.
- Evliya Çelebi. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 7. Kitap*, (Viyana, Eflak-Boğdan, Bükreş, Ukrayna, Kırım, Bahçesaray, Çerkezistan, Dağıstan, Kalmukistan, Saray, Moskova), (haz. Seyit Ali Kahraman), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Fehér, G. (1996). Macaristan'daki Osmanlı Kalıntıları ve Zenginlikleri, (çev. Şebnem Ercebeci) *Erdem*, 9(26), 679-692.
- Fekete, L. (1949). Osmanlı Türkleri ve Macarlar. *BELLETEN*, 13(52), 663-743, DOI: 10.37879/ttkbelleten.1347175.
- Fodor, P. (1981). Bauarbeiten der Türken an den Burgen in Ungarn im 16–17. Jahrhundert, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, (35:1), 55-88.
- Fügedi, E. (1977) *Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat*, Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gaspar, A. (2019). Sgraffito Pottery in the Ottoman Timișoara “Palanca Mare” suburb—ICAM excavation point (2015 Campaign), *Journal of Islamic Archaeology*, (6.1), 1-18.
- Hancz, E. (2017). Nagy Szulejmán szultán szigetvári türbe-palánkjának régészeti feltárása (2015-2016) Szulejmán szultán Szigetváron. *A szigetvári kutatások 2013-2016 között*, (ed. Pap Norbert), Pécs, 89-130.
- Hoss, J. (1948). *A kaposvári plébánia története*. Veszprém.
- Kolath, A. (2018). Sgraffito Decorated Ceramics from Ottoman Hungary (16th–17th Centuries), *XIth Congress AIECM3, Medieval and Modern Period Mediterranean Ceramics Proceeding Book*, (ed. A. B. Kırcı), 359-366.
- Kolath, A. (2021). The Research History of Early Modern Pottery in Hungary, *ANTAEUS*, (37), 283–328.
- Kolath, A. (2023). *Typology and Chronology of Early Modern Pottery in Buda*, Budapest: HUN-REN.
- Konuk, N. (2002). Macaristan'da Osmanlı Mimarisi, *Arkitekt*, (69:2), 40-51.
- Kovacs, E. (2009). Ottoman Military Architecture in Hungary, *Thirteenth International Congress of Turkish Art*, (ed. Geza Dávid, Ibolya Gerelyes), Budapest, 375-392.
- Kovacs, E. (2010). Turkish, Balkan and Far Eastren Ceramics in Ottoman Hungary, *Exhibition on Ottoman Art-16-17th Century Ottoman Art and Architecture in Hungary and in the Centre of the Empire*, (ed. Baha Tanman), 91-99, İstanbul: İstanbul 2010 European Capital of Culture Agency, Traditional Arts Directorate.
- Kovacs, G. (2001). Ceramics Finds From Bajcsa Fort (1578-1600), 2001, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, (52), 195-221.

- Kovacs, G. (2003). Some Possible Directions for Research into Ottoman-era Archaeological Finds in Hungary. (ed. Ibolya Gerelyes), *Archaeology of the Ottoman Period in Hungary*. Budapest: Hungarian National Museum, 257-266.
- Kovacs, G. (2019). Soldiers of The Sultan in Ottoman Hungary: The Testimony of the Archaeological Finds, *Studies in Honour of Prof. Géza Dávid on His Seventieth Birthday*, Hungarian Academy of Sciences, 211-203, Budapest: Research Centre for the Humanities.
- Kovacs, G. (2021). Stoves in the Ottoman Castle At Barcs, Drava Valley, Hungary, *ANTAEUS* (37), 329–380.
- Magyar K. (1988). A Középkori kaposvári vár és város története. Laczko András (szerk.), *Tanulmányok Kaposvárról*, (5), 3-36.
- Magyar K. (2004). A Kaposvári vár területén végzett régészeti kutatások eredményei, *Somogyi Múzeumok Közleményei*, (16), 187-222.
- Magyar K. (2007). Kaposvár, Vár utca, *Régészeti kutatások Magyarországon 2006*, 13-215.
- Magyar K. (2008). Kaposvár, Ady Endre utca, *Régészeti kutatások Magyarországon 2007*, 233.
- Manone, C. (1686). *L'Ungheria Vendicata*. Milano.
- Molnar I. (2019). Rövid beszámoló a kaposvári várnál 2018-ban végzett régészeti feltárásról. *Archeologia Altum Castrum*, <https://archeologia.hu/content/archeologia/641/molnar-kaposvar.pdf>.
- Molnar, I. (2020). A Kaposvári Vár, *Rippl-Rónai Múzeum Közleményei*, (07), 151-172, DOI:10.26080/krrmkozl.2020.7.151.
- Özgülven, B. (2001), *Osmanlı Macaristan'ında Kentler Kaleler*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Pap, N. vd. (2015). Macaristan Szigetvár'da Kanuni Sultan Süleyman Türbesinin Bulunması: Tarihsel, Jeofiziksel ve Arkeolojik Araştırmalar, *Die Erde*, (146:4), 289-303.
- Peker, A.U. vd. (2019). Zigetvar Kanunî Sultan Süleyman Türbe- Palankasında Araştırma ve Arkeolojik Çalışmalar 2015-2017, *Akdeniz Sanat Dergisi*, (13/23), 93-157.
- Rossi, G. G. (1687). *Teatro della Guerra contro il Turco*, Roma.
- Sabján, T ve Végh, A. (2003). A Turkish House and Stoves from the Water-Town (Víziváros) in Buda, *Archaeology of the Ottoman Period*, (ed.

- Ibolya Gerelyes), Budapeşte: Hungarian National Museum, 281-300.
- Süreyya, M. (1996). *Sicil-i Osmani*, (haz. Nuri Akbayer), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Soproni, O. (1981). A Magyar Művészi Kerámia Születése. *A Török Hódoltság Kerámiaja*. Budapeşte: Népművelési Propaganda Iroda.
- Sönmez, Z. (2001). Osmanlı Kale Mimarisinin Ana Hatları, (ed. (Mackiel Kiel), *Proceedings of the 11th., International Congress of Turkish Art*, 23-28.
- Stein, M.L. (2007). *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Waldtmann, J. J. ve Kraus, U (1696). *Admirables efectos de la providencia sucedios en la vida de Leopoldo primero*. Milano.
- Yılmaz, M.E. (2021). *Ekrem Hakkı Ayverdi Usulüyle Türk Mimari Eserlerinin Yeniden Tespiti* *Slovakya-Macaristan*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Zatykó, C., Kovács, G. ve Rozsas, M. (2019)., Castles, settlements and environment in the Drava valley: Case Studies from the Medieval and Ottoman period, *Ekonomika i ekohistorija / Economic and ecohistory: Scientific Research Journal for Economic and Environmental History* (15), 5-22.
- Zoltan, R ve Zsolt, S. (2021). Tenyérgyűszű, Vagy Amit Akartok! Régészeti és néprajzi összefüggései, *Járni Csak Együtt Tudnak*, 109-122.

Değerlendirme: Çift kör hakemlik.

Çıkar Çatışması: Yazar bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek beyanı yapmamıştır.

İntihal, Yapay Zeka ve Diğer Etik Hususlar: İntihal taraması iThenticate yazılımıyla yapılmış ve benzerlik oranı, derginin üst sınırı olan %15'in altında çıkmıştır. Yazar, bu makalenin hazırlanmasında herhangi bir yapay zeka katkısı beyan etmemiştir. Yazar, makalede kaynağı belirtilerek kullanılan görsellerin dışındaki görsellerin kendisine ait olduğunu belirtmiştir. Derginin talebi üzerine bahsi geçen kazı başkanından yayın ve materyal kullanım izni beyan edilmiştir.

Peer-review: Double-blind peer-review.

Conflict of Interest: The author declares no conflict of interest.

Grant Support: The author declares that no financial support was received for this study.

Plagiarism, AI & Other Ethical Statements: Plagiarism detection was conducted using the iThenticate software and the similarity index was found to be below the journal's upper limit of 15%. The author has not declared any artificial intelligence contribution in the preparation of this article. The author declares that, apart from the images used with proper citation, all other images in the article are her own. Upon the journal's request, permission for publication and material use from the relevant excavation director has been declared.

Makaleler, ilk başvurudan yayın aşamasına değin, ön inceleme, hakem değerlendirme, editör ve İngilizce editörü inceleme süreçlerinde görülen ihtiyaçlara göre, gözden geçirme ve düzeltme yapabilmesi amacıyla yazara en az iki kere geri gönderilmekte ve yayın öncesinde de yazarın son durum onayı alınmaktadır. Makale içeriğinin bilimsellik, doğruluk ve etik sorumluluğunun yanı sıra dil kullanımı, imlâ ve redaksiyonla ilgili hususlar ve kullanılan görsellerin kalitesi de yazarların sorumluluğundadır.

From submission to the publication stage, articles are returned to the author at least twice for review and correction, depending on the needs encountered during the preliminary review, peer review, editorial, and English language review processes. Furthermore, the author's approval is obtained for the final version of the article before publication. In addition to the scientific validity, accuracy, and ethical responsibility of the article's content, language usage, style, spelling, proofreading, and the quality of the images used are also the responsibility of the authors.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | Ege University, Faculty of Letters
Sanat Tarihi Dergisi | Journal of Art History
ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064
Cilt: 35, Sayı: 1, Nisan 2026 | Volume: 35, Issue: 1, April 2026

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Selami FEDAKAR ♦ Baş Editör (Editor in Chief): Dr. Ender ÖZBAY ♦ Editöryal Kurul (Editorial Board): Prof. Dr. Lale DOĞER, Prof. Dr. Semra DAŞCI, Prof. Dr. Şakir ÇAKMAK ♦ İngilizce Editörleri (English Language Editors): Dr. Elvan KARAMAN MEZ, Doç. Dr. Fırat KARADAŞ (MKÜ) ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR ♦ Sekreteryâ - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Designing/page layout - Technical works - Strategy - process management): Dr. Ender ÖZBAY

(İlgili sayının bilimsel hakemleri, tüm makaleleri içeren "Sayı Tam Dosyası"nda belirtilmiştir.)

(The scientific referees of the relevant issue are presented in the "Full Issue File" containing all articles.)

[İnternet Savfası \(Acık Erisim\)](#)

[İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

